

О. М. Копильна

доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ АЛЮЗІЙ

Анотація. У статті розглядається проблема перекладу літературних алюзій. Різні стратегії відтворення таких алюзій у перекладі аналізуються з позиції їх ефективності для збереження асоціативного фону та розкриття авторського задуму.

Ключові слова: алюзія, асоціативний фон, дитячі римовані віршики, літературна алюзія, перекладацька стратегія.

Алюзії відіграють важливу роль в англо-американській літературі, зокрема, у легких жанрах – детективах, гумористичних оповіданнях. Хоча автори різняться тим, які алюзії вони вживають та способами їх введення у текст, можна встановити певні загальні закономірності, що характеризують вживання алюзій у сучасній літературі. Спосіб включення алюзивних висловів у текст може бути експліцитним чи імпліцитним, тобто характеризуватися наявністю чи відсутністю певних маркерів, що допомагають виявити вислови, а також різнитися ступенем трансформованості матеріалу. Ефект алюзивних висловів створюється набуттям ними нового смислу в конкретному контексті, тобто відбувається «прирощення» смислу, семантика збагачується й ускладнюється за рахунок знайомства читача з джерелом. Так утворюється натяк на відоме читачеві в його попередньому асоціативному досвіді, а під час його декодування у свідомості читача відбувається поєднання знайомого і нового.

Нерідко джерелом літературної алюзії може бути фольклор – дитячі римовані віршики, пісні, лічилки (*Nursery Rhymes*). Це невеликі хореїчні або ямбічні вірші про якусь неймовірну подію. Англійцю та американцю відомі з раннього дитинства образи цих віршів. Значна кількість алюзій, цитат, пародій на них у сучасній англо-американській літературі свідчать про їхню популярність.

Сприйняття, коли автор і читач іншої культури опиняються ніби на одному рівні, можливе далеко не завжди, тому перекладачеві потрібно добре розуміти алюзію, її джерело, щоб не тільки повністю сприйняти зв'язок між конкретною ситуацією і цитованим джерелом, а й оцінити вибір автором саме цього джерела, щоб правильно відтворити алюзію, досягти функціональної адекватності у перекладі. Основне завдання перекладача під час відтворення поетичної алюзії за відсутності фонових знань у читача – відновити асоціативний фон або компенсувати його певним способом.

А. Крісті широко використовувала дитячі римовані віршики у своїх детективних творах, наприклад, «Five Little Pigs», «Hickory, Dickory, Dock», «A Pocket Full of Rye» та інші. Проте в детективних романах алюзія не створює підтексту, що не є обов'язковим для цього жанру. Образи *Nursery Rhymes* об'єднують сюжет, обумовлюють усі фабульні ходи, і хоча вони не завжди створюють смислове навантаження, проте створюють контраст між добрим дитячим світом таких віршиків і світом зла. Так, назва роману А. Крісті «П'ятеро поросят» [3] є алюзією на дитячий віршик-лічилку. У самому романі подається віршик і постійно повторюються його рядки (обігруються ключові слова), які характеризують героїв роману, з поміж яких є вбивця. Тому дослівний переклад є вдалою перекладацькою стратегією.

Роман А. Крісті «Ten Little Indians» видавався під різними назвами: *Ten Little Indians, And Then There Were None* (за останнім рядком лічилки), *Ten Little Niggers*. Назву *Ten Little Indians* мала дитяча пісенька американського композитора-пісняря Септімуса Вінера, а згодом Френк Грін запропонував британський варіант віршика – *Ten Little Niggers*. Образи віршика є важливою рушійною силою сюжету. В українському перекладі назву перекладено як «Тасмунія індійського острова» [3]. Дослівний переклад назви був би більш правильним і точним. Навіть якщо в українського читача не виникли спочатку ті ж асоціації, що і у читача оригіналу, смисл назви розкрився б незабаром – віршик подається в одній з перших глав. Крім того, в українського читача ця назва асоціюється із кінострічкою за цим романом.

У новелі О. Генрі «Мить перемоги» алюзія виступає додатковою характеристикою героя – знайомого крамаря Бена Гренджера Віллі Роббінса.

«He weighed about as much as a hundred pounds of veal in his summer suitings, and he had **a where is Mary? expression** on his features so plain that you could almost see the wool growing on him» [11, с. 130].

У тексті поєднано дві алюзії: на дитячий віршик про Мері та її ягня, яке скрізь ходило за своєю хазяйкою (*Mary had a little lamb*) і фразеологізм *to have wool growing on smb* – бути простаком, бараном. М. Тупайло досить вдало відтворив асоціативний фон, додавши пояснення у тексті:

«В літньому костюмі він важив не більше, як сто фунтів, обличчя мав таке простодушне, що кожен, **хто бачив його, мимоволі згадував дитячу пісеньку про Мері та її овечку** [1, с. 160].

Для відтворення маловідомих українському читачеві алюзій виникає потреба розкрити фонову інформацію, тобто вивести алюзії на експліцитний рівень, оскільки отримувач тексту перекладу не може, подібно носію вихідної мови, зрозуміти натяк за рахунок свого інформаційного запасу. Тому спосіб вираження змісту набуває більш явної форми, непряме висловлювання перетворюється у пряме. Така експлікація призводить до розширення висловлювання, введення у текст додаткової інформації, тобто переведення екстралінгвальної інформації, якої немає в тексті, але яка має місце на увазі і відома адресатам вихідного тексту, в «текстову» інформацію. Засобами переведення алюзії у таку форму найчастіше є коментуючий або пояснювальний переклад. Крім позатекстових приміток у перекладі нерідко використовуються внутрішньотекстові додавання – введення пояснювальних елементів безпосередньо в текст, тобто в авторську мову або мову персонажів. Вони можуть не просто уточнювати алюзію чи натякати на певний факт, ситуацію, а й експліцитно розкривати її зміст. Пояснювальний переклад є вимушеною експлікативною стратегією, що переводить екстралінгвальний контекст або його частину у вербальний контекст. Експліцитне розкриття змісту алюзії надає повідомленню іншої стилістичної тональності, змінює його структуру, але забезпечує її адекватне сприйняття в умовах іншого культурного контексту. Внутрішньотекстові пояснення допомагають зберегти асоціативний фон та функціональне навантаження алюзії, не порушують процес читання і не відволікають читача на примітки. Проте нерідко застосування цього прийому не забезпечує пояснення усіх асоціацій, оскільки відтворення алюзії може вимагати просторових коментарів.

Перекладачі можуть відтворювати фольклорні алюзії за допомогою аналогів: використовувати відомі віршики, переклади яких існують у приймаючій культурі, або аналоги з культури-реципієнта. У перекладі експресивний компонент зберігається, а культурний компонент відсутній.

When everyone had recovered George said,» **She put in her thumb and pulled out a plum**» [13, с. 179].

Героїня знайшла шпильку у копиці сіна, а її друг прокоментував це рядком з дитячого віршика: Little Jack Horner sat in the corner/ Eating a Christmas pie;/ He put in his thumb and pulled out a plum/ And said, «What a good boy am I!»

У перекладі П. Насада використовує український аналог, що передає прагматичний смисл висловлювання.

Коли всі прийшли до тями, Джордж заспівав: «**У воду впхала руку, ледь не впіймала щуку**» [5, с. 54].

Для відтворення у перекладі назви дитячої пісні «*Gran'ma's Porgie*» [10, с. 181] як «Бабусині рибки» [2, с. 167] перекладач О. Терех використав цей образ, зважаючи на те, що віршик відомий українському читачеві у такій версії. В оригіналі вжито жартівливий варіант відомої дитячої пісні, що починається словами: «*Geogie Porgie, pudding and pie*». Porgie – вид морської риби, проте краще замінити цей образ, наприклад, на бабусині пиріжки, оскільки навряд чи алюзія викличе асоціації з піснею.

Функціональний аналог посідає інше місце у відповідній системі і відрізняється низкою суттєвих характеристик, але збігається за функціональними ознаками, релевантними для конкретної ситуації. Заміна алюзії на аналог у тексті перекладу можлива за умови подібності асоціативного фону та функціонального навантаження, оскільки «маркується не джерело, а функція» [6, с. 135]. Обсяг культурної інформації аналогів відповідає вихідній культурній інформації на рівні функції/значущості. Застосування аналогів може призвести до стирання культурної інформації, нівелювання національної специфіки або передачі лише частини культурної інформації, але стратегія є вдалою, коли алюзія не несе великого функціонального навантаження і повноцінне сприйняття тексту можливе без коментаря.

*It would be hundreds of years before any emergent Amazons would ever grasp the fact that a man is vulnerable only in his pride, but delicate as **Humpty-Dumpty** once that is meddled with – though some of them paid the fact a cautious lip-service. Doctor Diver's profession of sorting the broken shells of another sort of egg had given him a dread of breakage* [9, с. 205].

Не одне століття, мабуть, спливе, перш ніж такі амазонки збагнуть – і то не тільки на словах, – що єдине справді дошкульне місце чоловіка – це його гордість, тендітна, як яєчна шкаралуща. Професія доктора Драйвера, яка полягала в склеюванні потовчених душевних шкаралущ, навчила його обережно поводитися з людьми [8, с. 274].

Шалам-Балам – герой англійського дитячого віршика-загадки (з відповіддю «яєце»). Завдяки «Алісі в країні чудес» Л. Керролла обсяг конотацій для представників вихідної культури є значно більшим, у ньому присутні елементи падіння, втрати статусу. Оскільки ця алюзія має продовження в тексті, то перекладач надав перевагу відтворенню авторського задуму над збереженням елементів форми. Під час описового перекладу (експлікації), подібно перекладу аналогом, сама алюзія вилучається, але забезпечується відтворення авторської інтенції.

Особливі труднощі під час перекладу викликають алюзивні імена з дитячих віршів, пісень, які не мають українського перекладу. У такому разі перекладачі створюють імена, які розкривають зачення імені, а також нерідко подають переклад віршика або пояснення в тексті або примітках. Транскодування такого імені призвело б до змістових втрат. Наприклад, *Peter Rabbit and Wallie Woodchuck* [14, с. 95], похливі герої дитячих казок заєць і бабак, відтворюються у перекладі як *братик Кролик та братик Оносум* [7, с. 105] з поясненням у примітці.

He was wearing an old black felt hat and overalls which hung down around his can as though he were little Droopy-Drawers smiling up from the playpen [14, с. 74].

На ньому був старий чорний фетровий капелюх і заширокий у поясі комбінезон, у якому він скидався на хлопчика Тримай-Штанці з дитячої книжки [7, с. 76]. (Пухлий хлопчик з дитячих віршиків, у якого постійно спадають штанці).

У назві оповідання Селінджера «*Uncle Wiggily in Connecticut*» [12, с. 39] *Uncle Wiggily* – кульгавий кролик, герой дитячих книжок американського письменника Х.З. Геріса (1873-1962). Ім'я відтворено як *Тупташка-невдашка* [4, с. 228] чи *Пташка-тупташка* (у передмові Ю. Покальчука). Оскільки в українській культурі немає подібного образу, перекладачі обрали стратегію звукового оформлення. У перекладі передано «дитячість» назви, яка розкриває зміст твору. Головне завдання для перекладача полягає у збереженні семантичного наповнення імені. Йому треба зрозуміти спектр асоціацій, що їх викликає ім'я у носіїв мови оригіналу, виявляти винахідливість під час перекладу імені, в якому передавалася хоча б частина тих асоціацій, чи вдало компенсувати втрату, якщо вона неминуха.

Коли алюзії з *Nursery Rhymes* не несуть особливого смислового чи художнього навантаження, як, наприклад, у новелі Дж.Д. Селінджера «Вище крокви, будівничі» алюзія на колискову „*Hush-a-bye, baby*», переклад без збереження алюзії є виправданим.

...Franny was moved, **crib and all**, into the ostensibly germ-free room I shared with my eldest brother, Seymour [12, с. 54].

... мою найменшеньку сестру Френні перенесли разом з її ліжечком до буцімто вільної від мікробів кімнати, де жив я зі старшим братом, Сімором [4, с. 174].

Маловідомі алюзії вилучаються в перекладі, коли вони є локальними і не мають істотного значення для оповіді, проте утруднюють сприйняття і вимагають громіздкого коментаря. Вилучення алюзії відбувається через нерелевантність її для адресата перекладу і для смислу тексту, орієнтацію на масового читача і вимоги масової культури, що, звичайно, не припиняє існування тексту. Проте питання про зняття культурних маркерів у перекладі є досить спірним: можливо, деякі елементи потрібно зберігати, розширюючи таким чином ерудицію цільової аудиторії. Якщо вони важливі для побудови смислової структури тексту, є його «стержнем», то їх потрібно обов'язково відтворювати в перекладі.

Отже, перекладач має вибирати такі перекладацькі стратегії відтворення фольклорних алюзій, які забезпечують їхню впізнаваність реципієнтом перекладу та викликають у нього необхідні асоціації, або намагатися компенсувати втрати асоціативного фону. Перед перекладачем стоїть завдання пошуку адекватних перекладацьких стратегій з урахуванням особливостей сприйняття рецептора перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генрі О. Останній листок: пер. з англ. Упорядн. М. А. Дмитренко. Київ: Молодь, 1983. 224 с.
2. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: Власник; В зашморгу; Здаємо в аренду: пер. з англ. О. Тереха. Київ: Дніпро, 1988. 847 с.
3. Крісті А. Три повісті: пер. з англ. В. Хижняка та ін. Київ: Рад. письменник, 1971. 492 с.

4. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті: Повісті, оповідання: пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Покальчука. Київ: Молодь, 1984. 272 с.
5. Спарк М. Портобелло-роуд: пер. з англ. П. Насади // Всесвіт, 1997. № 5 – 6. С. 54 – 67.
6. Тороп Пэтер. Тотальный перевод. Tartu : Tartu ülikooli kirjastus, Сор. 1995. 220 с.
7. Уоррен Р.П. Все королівське військо: пер. з англ. В. Митрофанова. Київ: Дніпро, 1986. 536 с.
8. Фіцджеральд Ф. С. Великий Гетсбі. Ніч лагідна: пер. з англ. М. Пінчевського. Харків: Фоліо, 2003. 397 с.
9. Fitzgerald F.S. Tender is the night. М: Raduga Publishers, 1983. 400 p.
10. Galsworthy J. The Forsyte Saga. Property man. Book 1. М.: Progress publishers, 1975. 304 p.
11. О. Henry. Selected stories. М.: Progress Publishers, 1977. 376 p.
12. Salinger J.D. Nine stories. Franny and Zooey. Raise high the roof beam, carpenters. М.: Progress Publishers, 1982. 438 p.
13. Spark M. The Public Image. Stories. М.: Progress Publishers, 1976. 292 p.
14. Warren R. P. All the King's men. М.: Progress publishers, 1979. 448 p.

О. Копына. Translation strategies of reproducing literary allusions. – Article.

Summary. The article deals with the problem of reproducing literary allusions in translation. Various translation strategies of reproducing these allusions are analyzed from the angle of their effectiveness in preserving their associative background and revealing the authorial conceptual purposes.

Key words: allusion, associative background, literary allusion, nursery rhymes, translation strategy.